

İSTANBUL'DA 18 ŞABAN 1130 (17 TEMMUZ 1718) GECESİ MEYDANA GELEN YANGIN VE YOL AÇTIĞI HASARIN TELAFİSİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation About The Fire That Broke Out in Istanbul On 17 July 1718 (18 Shaban 1130) Night and The Compensation of Its Damage

Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa Kars

Orcid: 0000-0001-5176-1107/Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Tarih Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2020

Kabul tarihi: 10 Ekim 2020

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Kültür, Medeniyet, Afet, Yangın.

ÖZ

İstanbul, Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer alan bir şehirdir. Tarih boyunca birbirinden farklı çok sayıda kültüre evsahipliği yapmıştır. Farklı medeniyetlerin birbiri ardına yaşadığı bir kentte o medeniyete ait kültürel katmanların izlerini taşıyan mekanlar, kente başka bir zenginlik katmaktadır. Bu kültürel arka planın muhafazası için kültürel mirasın nesillere nakli hususu da dikkate şayandır. Ancak birtakimetkenler bilhassa da afetler bu birikimin zarar görmesine hatta çoğunlukla yok olmasına sebebiyet vermektedir. İstanbul halkı, Roma, Bizans gibi önceki medeniyetler ve Osmanlı döneminden tevarüs eden kültürel birikimin muhafazası hususundadoğal afetlerden ve bilhassa da insan kaynaklı afet olarak nitelendirebileceğimiz yangınlardan çok muzdarip olmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde çıkan yangınların bazılarının gerçek bir felaket haline dönüştüğü kaynaklardan anlaşılmaktadır.

XVIII. Yüzyılın başlarında zuhura gelen ve verdiği zarar dolayısıyla doğal bir afete dönüşen İstanbul yangınında birçok ev, dükkânyanarak kullanılamaz hale gelmiştir. Yollanan hükümler genelde ahalinin zarar gören ev ve dükkanlarının yeniden yapımında kolaylık sağlanması, yangın sonrası gerekli olan malzemeyi yüksek fiyattan satmak isteyen vurgunculardan ahalinin korunmasına yöneliktir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2020

Accepted 10 October 2020

Keywords: İstanbul, Culture, Civilization, Disaster, Fire.

ABSTRACT

İstanbul is a city that located between Asia and Europe. It has been, hosting different many of cultures throughout history. In a city where different civilizations live one, after another spaces bearing the traces of cultural layers belonging to that civilization add another richness to the city. In order to reserve this cultural background the transfer of cultural heritage to generations is also remarkable. However, a number of factors, especially disasters cause this accumulation to be damaged or even extinct. The people of İstanbul have suffered much from natural disasters and especially from fires. That can be described as man-made disasters in terms of preserving the cultural accumulation inherited from previous civilization such as Roman, Byzantine and Ottoman periods. It is understood from sources that some of the fires, especially during the Ottoman period become a real disaster.

At the beginning of the 18. century, many houses, shops became unusable by the fire of İstanbul, which came into existence and turned into a natural disaster due to, the damage it caused. The sent provisions and generally aimed at providing convenience to the people in there construction of houses and shops. Protection from the informants who want to sell the materials required for the construction of the house after the fire at high prices.

Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: rumeysakars@nevsehir.edu.tr.

GİRİŞ

En geniş kapsamıyla afet, insanlara maddi ve manevi açıdan ciddi orandazarar veren olaylardır. Biraz daha dar kapsamlı olarak da doğanın sebep olduğu yıkıcı bir güçtür, diyebiliriz. Doğal afetlerin oluşumları temelde doğa olaylarına veya niteliklerine dayanmaktadır. Bu afetler, kendi aralarında jeolojik yani yer kökenli afetler ve meteorolojik yani atmosfer kökenli afetler olarak iki temel grupta incelenebilir. Bu gruba, biyolojik kökenli afetleri yani haşere istilası ve insan ihmalkârlığının yol açtığı yangın gibi afetleri de ilave etmek mümkündür (Demirtaş, 2004, s.56).

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, askerî ve ekonomik anlamda sıkıntılı bir sürecine isabet etmektedir. Meydana gelen savaşlar için ayrılan sefer bedelleri ülkenin ekonomisini zaafa uğratmakta, aynı zamanda doğal afetlerin mevcudiyeti de ülkede birtakım malî bunalımları beraberinde getirmektedir.

İstanbul'da yaşayan halkın sık sık karşılaştığı olaylardan birisi de yangınlardır. Fetihle birlikte bir Osmanlı başkenti olma vasfı kazanan İstanbul'da başlatılan yeniden yapılandırma ve imar faaliyetlerinin temelini toplumun İslamiyetten tevarüs eden değerleri ve geleneksel Osmanlı şehircilik anlayışı şekillendirmektedir. (Ortaylı, 1986:30) Geleneksel şehircilik anlayışı gereği cami etrafında şekillenen mahalle oluşumunda uzun bir süre bina yapımında ahşap inşaatın esas alınması yangınların İstanbul binalarını zaman içerisinde yok etmesinin sebeplerinden en başta gelenidir. Bu şekilde ev ve dükkanların çoğunun ahşap oluşu yangınlara kolaylıkla zemin hazırlayabiliyordu. Ahşaptan vazgeçilememesi gerekçesi olarak ise ahşap yapıların depreme dayanıklı, ayrıca kullanışlı olması ve ucuz mal edilmesi sayılabilir (Mantran,1991:34).

Tarihî İstanbul'da yangının büyük afet boyutlarına ulaşması için rüzgâr bile yeterli olabilmekteydi. Yolların dar oluşu, tedbirlerin, söndürme konusundaki işgücü ve malzemenin yetersizliği de eklenince büyük felaketler kaçınılmaz bir hal almaktaydı. Yangınlar şehrin çok sayıda yapısını yalnızca küle çevirmekle kalmamış, var olan sanat eserlerinin pek çoğunun şekillerine de zarar vermiştir. Yangınlar yayıldığı alan itibarıyla de kente felaket getirmekte, ekonomik hayatı sıkıntıya sokmaktaydı (Ürekli,2010:122).

İstanbul'da yangınların çıkış sebeplerine gelince, ahşap binaların sayıca fazla olmasının yanında depremlerin zarar verici sonuçlarından biri de yangınlardır. Evlerin birbirine bitişik olduğu semtlerde deprem sırasında oluşan yangınlar, genellikle hızlı yayılma ve büyük boyutlarda zarar verme eğilimi göstermekteydi. Su sıkıntısı, sokaklardaki enkaz sebebiyle ulaşım zorluğu, yanıcı maddelerin tutuşması gibi faktörler de son derece önemlidir. Ayrıca doğal olarak meydana gelen yıldırım düşmesi ve aşırı sıcaklıklar da yangınlara yol açabilmekteydi. Esas itibarıyla ise insanların ihmalkârlığı yüzünden çıkan yangınlara karşı gerekli mücadelenin yürütülememesi afetin zararlarının da artmasında önemli birer faktördürler (Yavuz,2002:768).

1. 17 Temmuz 1718 Tarihinde Meydana Gelen İstanbul Yangınının Çıkış Sebebi ve Etki Alanı

Toplum hayatı üzerinde olumsuz etkileri olan yangın olgusunun, Osmanlı toplumunda 17. Yüzyıl itibarıyla artan nüfusa ve buna bağlı olarak sıklaşan mesken dokusuna bağlı biçimde daha fazla tahribatta bulunduğu bilinmektedir. (Kuzucu,1999:689)

Farklı dönemlerde İstanbul'un bazı mahallelerinde çıkan ve dönemin kayıtlarına "*harîk-i kebîr, harîk-i azîm* ya da *ihrâk-ı azîm*" şeklinde (BOA,MD, nr.128,H.1129-1130/M.1717-1718, h.125; nr.128,H.1129-1130/M.1717-1718, h.128) geçen büyük yangınlar ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla felakete dönüşerek, ağır hasarlara yol açmıştır

Dolayısıyla diyebiliriz ki, bu tür tabii afetler toplum hayatını derinden etkileyen olaylardır. Bu olayların etkileri, gerçekleştiği çağın şartlarına, toplumların ekonomik ve teknik imkânlarına ve gelişmişlik düzeylerine oranla değişkenlik gösterirler (Yavuz, s.765; Zachariadou,2001, s.35). Osmanlılar Dönemi'nde de çeşitli zamanlarda başkenti tahrip eden, maddi ve manevi açıdan büyük zararlara yol açan çok sayıda yangınlar meydana gelmişti. 18 Şaban 1130/ 17 Temmuz 1718 gecesi İstanbul'da çıkan

bu büyük yangın Unkapanı'na kadar sahil boyunca yandıktan sonra yangın 6 kola ayrılarak 20 saat sürede İstanbul'un büyük bir kısmını etkisi altında bırakmıştır (Danişmend, 1961:12).

Yangınların zuhurundaise kundaklamalar ilk sırada yer almıştır. Yeniçeriler barış zamanında genel olarak kentin güvenliğinden ve bir şekilde yangın zuhura gelmemesi için kentin gözetlenmesinden sorumlu idiler. Yeniçerilerin yönetim mekanizması Eski Saray Bölgesi'nde Süleymaniye Külliyesi yakınındaki Ağa Kapısı'nda bulunmaktaydı. Yangın Kulesi de Ağa Kapısı'nın yanındaki mevkiide bulunmaktaydı (Kuban,1994:229; Ökten ve Can, 2002:553). Dolayısıyla Tulumbacılar ocağının zuhurundan önceki dönemlerde görevleri arasında kentte yangın söndürme işini de üstlenen ve karşılığında semt halkından bir miktar ücret de alan yeniçerilerin hem bu sebeple hem de zengin evlerini söndürme bahanesiyle soymak ve yağmalamak için kundakladıkları çoğu kez tespit edilmiştir. Bazen de kent güvenliğinden sorumlu devlet görevlilerini azlettirmek için, bazı noktalarda yangınlar çıkarıldığı bilinmektedir (Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa-II, 1928: 349; Ürekli:125; Cezar,1963:347).

Bahsi geçen yangın olayının meydana gelme sebebini araştırmak için devlet nezdinde de bir girişimde bulunulduğunu gösteren hükümde, Asitane kaimmakamı vezir Mustafa Paşa'ya, İstanbul'da zuhura gelen 1718 tarihli yangının çıkış sebeplerinin tespiti, yangının kundak sonucu çıktığı tespit edilirse sorumlularının cezalandırılması ve bundan sonra çıkabilecek bir yangın için dikkatli olunması emredilmektedir (BOA, MD, nr.128, H.1129-1130/M.1717-1718, h.125). Sözlükte "...Birinin yerine geçen vekil, başka bir tabirle de nâib" anlamındaki kâim-makâmdan gelen bu kelimeye Osmanlı merkez ve taşra teşkilâtında rastlanır. Osmanlı idarî ve askerî teşkilâtında bazı görevliler için kullanılan bir unvan olarak da tanımlayabileceğimiz kaimmakam, Padişahın veya sadrazamın sefer dolayısıyla ya da başka bir sebeple başkentte bulunmadığı zamanlarda İstanbul'daki işleri yürütmek üzere yerine bıraktığı vekile sadâret kaymakamı, İstanbul veya Âsitâne kaimmakamı adı verilirdi (Özkaya, 2002:84).

Asitane kaimmakamı bu hususta olayın zuhurunu tetkikle görevlendirilmiş olup, kundaklama olup olmadığının araştırılmasının istenmesi ve olaya ilişkin herhangi bir suçlu bulunursa cezalandırılması emri devletin bu hususa ilişkin aldığı önlemler kapsamında değerlendirilebilir. İlgili hükümde bir tetkik kararı alındığı ancak olayda dahli olan kişi veya kişilerin tespitine yönelik bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Yangına ilişkin vak'anüvis kayıtları da önemli bilgiler sunmaktadır. Yangının sebebini rüzgâr olduğuna ilişkin veri yanında yangının etki alanına ilişkin bilgiye bu kaynaklardan erişilebilmektedir. Şöyle ki, "*...İstanbul'u kasıp kavuran bu yangın da kendisine benzeyen sair emsalleri gibi Haliç kıyısında çıktı. 18 Şaban 1130 (17 temmuz 1718) gecesi Cibali kapısı dışında baş gösteren ateş, poyraz sebebiyle etrafa yayıldı. Önce kıyıda Unkapanı'na kadar ilerliyen alevler buradan surları aştığından tam bir felaket halini aldı. Kol kol muhtelif istikametlere dağıldığı gibi birtakım atlamalarla da sahasını genişletti...*

... İstanbul, 27 saat süren bu yangının ateşiyle kavrulmuş birçok yerler harabezara döndü. Ateşin surlardan içeri atlamasını müteakip bir kol Küçükpazar üzerinden Kantarcılar'a ve oradan Süleymaniye tarafına uzandı. Yangın Süleymaniye bimarhanesi ve Ağa kapısı önlerine kadar geldiyse de bu binalara bir şeyolmadı. Lakin Vefa Camii civarına uzanan kısımda Vezir Mustafa Paşa, eski sadrazamlardan Numan Paşa, Reisü'l-küttâb Ebubekir Efendi konakları kül haline geldi. Şehzade Camii etrafını saran ateş etraftaki binaları yaktıktan başka bu caminin minare külahlarını, cami içine uzanan alevler ise buraya sığınan halkın eşyasını ve caminin döşemesini yaktı. Şehzade Camii yanındaki binalardan yeniçerilerin eski odaları ile Acemi oğlanları odalarını yaktıktan sonra Çukur Çeşme ve Laleli Çeşme tarafına uzanan ateş buralardaki ev, dükkân, cami ve mescidleri harap ederek en nihayet ilerlemiş bulunduğu Küçük Langa Mahallesi'nde son buldu. Aksaray tarafına ilerliyen başka bir kol Vezir İsmail Paşa, eski sadrazamlardan Yusuf Paşa ve Amca zade Hüseyin Paşa sarayları ile etraflarını mahvettikten başka Davud Paşa Camii'ni de yakıp Altı Mermer'de son buldu. Zeyrek tarafına yürümüş bulunan kol ise, buralardaki güzel konakları yuttu. Numan Paşa'nın Sultani Sarayı da bu arada yandı. Aynı sahadaki ateş, At Pazarı'na ve Fatih Camii imaretine ve eski sadrazamlardan Hüseyin Paşa

türbesine kadar ilerliyerek önüne rastlıyan binaları ya tamamen kül etti veyahut da rahneler meydana getirdi. Aksaray'dan ayrılan başka bir kol Avretpazarı ve Koca Mustafa Paşa'ya kadar ilerliyerek birçok zararlar meydana getirdi (Raşid Mehmet Efendi, C. 5,1282: 18). 1645 yangınında yanıp bilahara yeniden yapılmış olan Ermenilerin önemli kiliselerinden Kumkapı'daki SurpAsduadzadzin kilisesi bu yangında bir daha yanmıştır (Kömürçüyan,1988: 89).

Birçok yangın gibi konumuza dahil olan yangın da Cibali adı verilen semtte başlamış, şehrin merkezini etkisi altına aldıktan başka Marmara kıyılarına kadar ulaşmıştır. Raşit Mehmet Efendi, "Yangın öyle şiddetliydi ki denizdeki balıklar bile ateşin hararetinden "kebâb" olmuştu", diyerek yangının boyutu hakkında bilgi vermektedir (Raşid Mehmed Efendi, III, 183-4). İncalcık'ın ifadesiyle; "...Cibali, kalafatçılık gibi ateşle yapılan sanatlarıyla meşhur bir semtti. Konumu itibariyle de kuzeydoğu rüzgârlarına açık olması ve bu mevkiideçok sayıda evin yer alması gibi etkenler dolayısıyla yangın tehlikesine daha açıktı. Burada başlayan yangınlar Fatih ve Aksaray istikametiyle Langa ve Vefa'ya, Şehzadebaşı ve Lâleli taraflarından da Yenikapı'ya ulaşırdı." (İncalcık,2001:230)diyerek yangının yayılmasında bölgenin şartlarının bu durumda etken olduğunu vurgulamıştır.

İstanbul Tarihi üzerine uzmanlaşan bir Alman arkeologu olarak A. M. Schneider, 1718 yangının zayıyatını bir batılı gözüyle şöyle açıklamaktadır: 51.000 ev, 2283 dükkân, 1601 mektep, 152 saray, 171 cami, 80 değirmen bu yangında ciddi oranda zarar görmüştür (Schneider,1941:154).

Geleneksel şehircilik anlayışında da olduğu gibi İstanbul'un yerleşim mekanlarındaki farklılaşmayı da sosyal statü ve gelir farklarından ziyadetoplumun dinî ve etnik farklılaşması belirlerdi. Mahalleler de bu esasa göre şekillenirdi. Kentin fonksiyon alanları yukarıda da görüldüğü üzere mahallelere ilaveten, üretim ve ticaret alanları, eğitim ve dini yapıları ayrıca saraylar, köşkler, kasırlar, askeri zümrenin kaldığı oda(kışla) denilen yapılar, tersane şeklinde örgütlenmekteydi (Ökten ve Can:560).

Yukarıda yangının etki alanına dahil edilen mekânda yanan konakların, sarayların sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bahsi geçen dönem Lale Devri'ne isabet etmektedir. İhtişam ve lükse düşkünlük kentteki yaşam alanlarındaki mekanların gösterişle de kendisini göstermektedir.

2. 17 Temmuz 1718 Tarihli İstanbul Yangınının Yol Açtığı Hasarın Telifisi

Herhangi bir yangının zuhuru esnasında bilhassa Sadrazam, yeniçeri ağası, bostancıbaşı ve cebecibaşı gibi yetkililer olay mahallinde bizzat bulunurlar hatta bazen da padişah, ahali arasında disiplini sağlamak ve halkın moralini yükseltmek için yangın alanında yerlerini alırlardı (Cezar:330).

Yangının zararının telifisi için öncelikle müsebbibler tespit olunmaya çalışılmış ancak müsebbibi tespit edilemeyerek rüzgâr dolayısıyla zuhura geldiği çıkış nedeni olarak tespit edilmiştir. Evleri zarar görenler, cami ve medreselere sığınırldı. Yapıların bakım ve onarımı gerektiğinde yeniden inşası noktasında devlet ahaliye birtakım kolaylıklar sağlamıştır. Nitekim, bu yangında bir hayli cami ve mescid harab olmuş bulunduğundan, dini eserlerin daha perişan duruma düşüp yıkılmalarının önlenmesi yolunda faaliyete geçilerek bunların peşinen bir listesi çıkarılmıştır. "...Cami ve mescidlerin tamire tahammülü olmayanlarının yerine yenilerinin yapılmasını devlet erkanıve zengin şahıslardan birer şahıs üzerine almıştır. Böylece işde de sür'at temin edilmiştir. Nitekim ertesi sene içinde Vefa'da Yahya Güzel mescidi, (Raşid Mehmed Efendi, III, s.160.) Laleli çeşme yakınında Kızıl minare mescidi, Kumkapı'da İbrahim Paşa Camii ilk planda yeniden yapılan ve ihya olunanlardandır (Ayyansarayi Hüseyin Efendi ,vd.,2001: 220). İmar ve inşa faaliyetleriyle Üçüncü Ahmed zamanında, yangınların zararları bu şekilde hafifletilmeye çalışılmış, ayrıca birçok yeni köşk, konak, saray, çeşme ve cami gibi eserortaya konularak, zamanın tahribine maruz kalmış binaların tamirlerinin de hız kesmeden yapılmasına özen gösterilmiştir (Kuzucu,2000:45).

Divan-ı Hümayun'da18 Şaban 1130/ 17 Temmuz 1718 tarihinde gece vakti meydana gelen İstanbul Yangını sonrası alınan kararlar gereği yolsuzluklara yönelik önlemler içeren birtakım hükümler çıkarılmıştır. Bu hükümler bahsi geçen yangının zuhurunu, etkilerini, zararlarını, zararın tazminine yönelik bilgi edinilmesini kolaylaştırmaktadır.

Şehrin imarı noktasında kadılara emir verildiği bilinmektedir. Nitekim, yangın ve deprem zamanlarında malzeme ve inşaat işçisi ve usta sevkıyatı, orduya malzeme ve personel sevkıyatı, donanma için gemi inşasına malzeme sağlanması gibi olağanüstü durumlarda âcil olarak desteklerine ihtiyaç duyulmaktaydı (Adivar,1982:13). Mühimme kayıtlarında da bu türden hükümler bulunmaktadır.

Her ne kadar yangının gerekçesi rüzgâr olarak tespit edilmiş olsa bile olayın zuhurunda kundaklama ihtimaline ilişkin Vezir Numan Paşa'nın da Konağı'nı etkisi altına alan yangında bu aileden bir hanımın birtakım değerli eşyasının kaybolması olayı durumun tetkikine ağırlık verilmesini gerekli kılmış olmalıdır.

Bu konuya ilişkin hüküm Asitane kaimmakamı vezir Numan Paşa'nın ailesinden Ayşe Sultan'ın İstanbul'da ikamet ettiği sarayın yangından zarar görmesi sonucu enkaz altında kalan değerli eşyalarının bulunması için arayıcılar tayin edilerek bu eşyaların bir an önce buldurulmasına yöneliktir (BOA, MD, nr.128, H.1129-1130/M.1717-1718, h.127). Bu konuda kaybolan eşyaların buldurulmasına ilişkin defaatle hüküm çıkarıldığı öğrenilmektedir. Başka bir hüküm sureti, yangından sonra enkaz altındaki değerli eşyaların buldurulması için Asitane defterdar vekiline gönderilmiştir (BOA,MD, nr.128,H.1129-1130/M.1717-1718, h.128). Osmanlılar'da maliye teşkilâtının başı olarak defterdar aynı zamanda padişahın malının da vekilidir. Ayşe Sultan'ın kaybolan değerli eşyaları da defterdar vekilinin sorumluluğuna bırakılarak aynı hassasiyetle bulunması öngörülmüş olmalıdır.

Bu konuya ilişkin, İstanbul'da sakin Hassa Bostancıbaşı'na hükmen bildirilmiştir ki, yangından sonra enkaz altında kalan Ayşe Sultan'ın değerli eşyalarının bulunması için 10 kişilik bir görevli grubunun olay mahalline sevki ve arama işini yürütürken son derece dikkatli olunması gerekmektedir (BOA, MD, nr.128, H.1129-1130/M.1717-1718, h.129).

Bostancıbaşı, İstanbul'un Boğaziçi ve Adalar gibi önemli bir kısmının asayişinden sorumluydu. (Özcan,1992:308) Böylesi bir afet durumunda yönetici ailesinden bir şahsın kayıp eşyalarının bulunması için bostancıbaşından özenli olması ve 10 kişiyi görevlendirmesi kaybolan eşyanın hem değeri hem de miktarının niteliğine dair ipuçları sunmaktadır.

Görüldüğü üzere yangın, toplumun her kesimi için bir felaketi temsil ediyordu. Muhtekirler yani vurguncular, bu süreçte halkın bu müşkül durumundan istifade etme amacıyla fiyat artışı, zahire stoklama ve kârıyla satma gibi emellere dâçar olurlardı.Esnaflın,üst düzey yöneticilerin, toplumun alt tabakasında yer alan her bir bireyin zararının karşılanması hususunda devlet emirler yayınlar ve zararını asgari düzeye indirmeyi görev sayardı.Yollanan hükümler genelde evleri ve dükkanları yangında zarar gören ahaliye ev ve dükkanlarını yeniden yapmaları hususunda kolaylık sağlanması, gerekli olan malzemeyi yüksek fiyattan satmak isteyen fırsatçılardan korunması ve kaybolan birtakım değerli eşyaların bulundurulmasına yöneliktir.Bu konuya ilişkin bir hüküm, İstanbul kaimmakamına, Mollası'na, Sekbanbaşı'ya, Hassa Bostancıbaşı'ya; İstanbul'da çıkan yangın sonucu ahalinin içine düştüğü bu zor durumdan faydalanmak isteyen vurguncu kesiminin ellerinde bulunan zahireyi saklamalarını,evleri yüksek fiyatlarla kiraya vermelerini ve ev yapımı için gerekli malzemeyi yüksek fiyatlarla satmak istemelerinin önüne geçilerek mağdur durumdaki halka kolaylık sağlanması hakkındadır (BOA, MD, nr.128, H.1129-1130/M.1717-1718, h.137).

Herhangi bir noktada çıkan yangının kısa sürede geniş bir alana yayılarak şehri tehdit eder bir vaziyete bürünmesinin sebepleri hakkında daha önce bilgi verilmişti. Ayrıca sokakların dar ve dolambaçlı oluşu, evlerin fizikî görünüm itibariyle saçak, cumba, çardak çıkıntılarıyla bezenmiş olmaları, özellikle konutların ahşap ve çoğu yerde bitişik olarak inşası, kentnin bir yarımada üzerinde bulunması dolayısıyla rüzgârın ve fırtınaların eksik olmaması, yangın söndürme maksadıyla bir itfaiye örgütünün bulunmaması ve varolan yangın söndürme yöntemlerinin geliştirilememesi İstanbul yangınlarının zuhurundan az bir süre sonra âfete dönüşmesine yol açan belli başlı faktörlerdir (Şahin ve Sipahioğlu, 2007:243; Ürekli:127). Bu konuda da devlet yeni binalar inşa edilirken birtakım şartlar doğrultusunda yeni bina yapmaya izin verileceğini bildirerek olası yangınlara karşı önlem almayı uygun bulmuş olmalıdır. Bu konuya ilişkin, Asitane kaimmakamı'na, İstanbul Kadısı'na, Sekbanbaşı'ya ve Hassa Mimarbaşı vekiline hükmen bildirilmiştir ki; İstanbul'da bahsi geçen yangında evleri ve dükkanları

yananların yapacakları yeni evlerin saçaklarının sokağa taşmaması, kale duvarına yakın mevkiide ev ve dükkân yapılmaması ve yeni yapıyı taştan inşa etme şartıyla yeni bina yapmaya izin verilmesinden bahsedilmektedir (BOA, MD, nr.128, H.1129-1130/M.1717-1718, h.141).

Sekbanbaşı, Osmanlı Devleti'nde askerî sınıf temsilinin en büyük komutanıydı. İstanbul'un asayişinin sağlanmasında yeniçeri ağasına yardım ederdi (Özcan, 2009:326). Dolayısıyla bir afet durumunda İstanbul'da bulunan asitane kaimmakamı, kadısı, mollası, sekbanbaşı, yeniçerisi, mimarbaşı, bostancıbaşı zararın telifisi ve kentin yeniden imar ve inşa edilmesi hususunda önemli görev üstlenirlerdi. Ayrıca şehrin asayişini de temin etmekle sorumlu olan bu şahıslar, insan ihmalinden kaynaklı bir afet durumunda suçlu olanların yakalanması ve cezalandırılmalarından da sorumluydular.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kentlerin bilhassa da başkentin iaşesinin temini hususunda birtakım bölgeler ocaklık olarak tesis edilirdi. Bu bölgeler özellikle başkente yakın coğrafyalardan seçilirdi. Ocaklık, toprak tasarrufu ve toprağın hizmet karşılığında kullanım hakkının belli bir aileye irsen bırakılmış olması şeklinde ifade edilmektedir. İdari teşkilatın dışında, bu çeşit ocaklıklar, Matbah-ı Amire, İstabl-ı Amire, Tersane-i Amire ve bazı askeri görevlilerin maaşlarına karşılık kendilerine tahsis edilen gelir kaynakları niteliği taşımaktadır.

Burada çalışanlar genellikle avarız türü vergilerden muaf tutulmuşlar, buna karşılık ihtiyaç duyulan malzemeyi hazırlamışlar ve talep edildiğinde ilgili görevliye teslim etmişlerdir (Kılıç,2007:317). Bazı durumlarda devlet belirli bir fiyat üzerinden ilgili malzemeyi bu bölgelerdeki ahaliden satın alırdı.

Bu bölgeler arasında zikredebileceğimiz *İznikmid, Düzce, Bolu, Mora* vb.; İstanbul'daki yangın sonrası *kereste, kireç, tuğla, kiremit* gibi malzeme ihtiyacının kaynağı olarak görülmüş ve yeni binaların tesisi için gereken malzeme bu ocaklıklardan talep edilmiştir. Bu konuya ilişkin hüküm, İstanbul'da çıkan yangın sebebiyle yanan binaların yeniden yapılması için gerekli olan kereste vs. malzemenin İznikmid'den tedarik edilmesi hakkındadır (BOA,MD, nr.124,H.1128-1130/M.1716-1718, h.339). Bu konuya ilişkin başka bir hüküm ise, İstanbul'da çıkan yangın sebebiyle zarar gören binaların yeniden yapılması için gereken kereste,kireç,tuğla,kiremit gibi malzemelerin Düzce, İznikmid dolaylarından temin edilmesi esnasında bu mallara yönelik ödenen bedellerin değiştirilmeden ve hiçbir suretle fiyat artışına gidilmeden daha önce belirlenen fiyat üzerinden alınıp İstanbul'a gönderilmesi hakkındadır.(BOA, MD, nr.124, H.1128-1130/M.1716-1718, h.342) gereken malzemenin tedariki noktasında sabit bir fiyat tespit olunmasına rağmen bazı işgüzarların malzeme fiyatlarında artışa giderek ahaliyi sıkıntıya sokma çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Belirlenen fiyatın değiştirilmeden tedarikinin sağlanması konusunda devletin uyarıda bulunduğu görülmektedir. Başka bir hükümde, İstanbul'da çıkan yangın sebebiyle yanan binaların yeniden yapılması için gerekli kiremitin Bolu ve Mora dolaylarından tedarik olunması hakkındadır (BOA, MD, nr.124, H.1128-1130/M.1716-1718, h.351). Ayrıca, bu tedarik bir an önce gerçekleştirilmesi emrolunarak halkın daha fazla mağdur bırakılmak istenmediği de anlaşılmaktadır. Şöyle ki, İstanbul'da çıkan yangın sebebiyle yanan binaların yeniden yapılması için gerekli tuğla ve kiremitlerin bir an önce yükletilip mahalline ulaştırılması hakkında bir hüküm de bulunmaktadır (BOA, MD, nr.124, H.1128-1130/M.1716-1718, h.364). İlgili konudaki bir diğer hüküm, İstanbul yangını sebebiyle binaların yeniden yapılması için ihtiyaç duyulan tuğla, kiremit, kereste vesair malzemenin bir an önce tedarik edilmesi hakkındadır (BOA,MD, nr.124,H.1128-1130/M.1716-1718, h.366).

Ayrıca, yangınların yol açtığı hasarın ülke ekonomisini de olumsuz etkilediği de aşikardır. Alınmakta olan vergilerin düşüşüne neden olması bu durumun göstergesidir. Çünkü ahali kendi zararını tazmin etmek için elinde olan tüm mal varlığını seferber etmekte hatta bir desteğe dahi ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda vergiye tabi tutmak ona ekstra yük olacağı gerekçesiyle böylesi bir muafiyet son derece yerinde bir karar olmalıdır.

Tüccar zümresi gelir seviyesi yüksek olması hasebiyle devletin yoğun savaşlar yaşayarak ekonomik buhranlar geçirdiği bir devirde beklenmedik bir şekilde zuhura gelen afetlerdeki zararın tazmininde maddi destek sağlayıcı olarak görülmüşler ve ihtiyaçların karşılanması için ticarî faaliyet yürüttükleri yerden bir emirle başkente çağrılmışlardır. Bu konuya ilişkin hükümlerden birisi ise,

İstanbul'da çıkan yangın sebebiyle yanan binaların ihtiyaçlarının karşılanması için Maydos ve Midilli'deki tüccarların İstanbul'a gönderilmeleri hakkındadır (BOA,MD, nr.124,H.1128-1130/M.1716-1718, h.349). Başka bir hüküm ise, İstanbul'da çıkan yangın sebebiyle yanan binaların ihtiyaçlarının karşılanması için Kayseri'de bulunan tüccarların İstanbul'a gönderilmeleri hakkındadır (BOA,MD, nr.124,H.1128-1130/M.1716-1718, h.350). Ticarî uğraşı ne olursa olsun tüccarlar, mağdur halka destek sağlamaları için bir afet durumunda başkente çağrılmışlardır.

Sonuç

İstanbul, coğrafi açıdan önemli bir konumda bulunması ve sahip olduğu maddi ve manevî kültür dolayısıyla çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış olup, her devlet için sahip olunması hayali kurulan niteliğiyle varolagelmıştır. Şehrin Türkler tarafından fethini takip eden dönemde gerçekleştirilen birtakım imar faaliyetleriyle değişen ve bir Türk İslâm şehri hüviyetini kazanan İstanbul, göç dalgalarının ve beraberinde gelişen imar faaliyetleriyle de tarihî yarımadanın dışına doğru taşmaya başlayarak imparatorluk merkezinin hâkim olduğu, Asya ve Avrupa arasında kara ve deniz yollarının keşiştiği, aynı zamanda farklı kültürün bir araya geldiği önemli bir merkez haline gelmiştir.

Bunun yanında tarihi süreçte İstanbul'da sık sık meydana gelen yangınlar şehrin sosyal ve ekonomik yapısının yanında fizikî görünümünü de olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmaya konu olan İstanbul'da 18. yüzyılın başlarında zuhura gelen ve verdiği zarar dolayısıyla doğal bir afete dönüşen yangında da birçok ev, konak, saray, dükkân yanarak kullanılamaz hale gelmiştir. Bu durum, Haliç kıyısı boyunca inşa edilen yeni köşkler, bahçelerle çevrili şehir için büyük bir yıkım olmuştur. Yangından sonra birtakım asker ve başıbozuk ayak takımı tarafından yapılan yağmalar engellenememiş olup, bu yolla zengin olan yağmacılar dahi ortaya çıkmıştı. Ayrıca, yiyecek, inşaat malzemesi gibi birtakım sıkıntıların oranı bu dönemde ayyuka çıkmakta, bunun sonucunda fiyatlar artmakta ve çok sayıda insan yakın civarlara göç etmek zorunda kalmaktaydı. Oturulamaz hale gelen harap haldeki çok sayıda taş bina bile hükümete ağır harcama yükü getirmekteydi. Bu durumda vakıf fonlarından yararlanmak zorunda kalındığı olduğu gibi Padişah bazen de zenginlere, tüccarlarazarar gören çok sayıdaki kamu binalarının onarımı için yardım etmelerini emretmekteydi.

Yangınla mücadele, yeniçeriler, bostancılar, cebecilerin göreviydi. 1718 yangını öyle zararlı olmuş olacak ki 1720 yılında dönemin sadrazamı Damat İbrahim Paşa nezdinde tulumbacılar ocağı kurulacaktır.

KAYNAKÇA

BOA, (MD), nr.124,128.

Adivar, A. (1982), *Osmanlı Türkleri'nde İlim, Remzi Kitabevi, İstanbul.*

Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, (2001), Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar, (Derleyen., Ahmet Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul.

Cezar, M. (1963) *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1, ss. 327-414.*

Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV, İstanbul, 1972.*

Demirtaş, M. (2004). XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2), 37-50.*

İnalçık, H. (2001), İstanbul, *DİA, C 23., TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, ss.220-239.*

Kılıç, O. (2007), Ocaklık, *DİA, C 33., TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, ss.317-320.*

Kömürcüyan, E.Ç. (1988), *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, (çev. Hrand D. Andreasyan, K. Pamukciyan), İstanbul: Eren Yayınları.*

Kuban, D. (1994), *Ev Mimarisi, İstanbul Ansiklopedisi, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.*

Kuzucu, K. (1999), *Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri, Osmanlı, C. (5) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 687-699.*

- Kuzucu, K. (2000), İstanbul Konut Mimarisinin Şekillenmesinde Yangınların Rolü: Ahşaptan Kagire, *İstanbul Dergisi*, İstanbul, ss. 41-49.
- Mantran, R. (1991), *16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (çev. M. A. Kılıçbay), İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1986), *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Ökten S. ve Aynur Can (2002), Fetihden Günümüze İstanbul Kent Mekanının Oluşumu, *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.540-567.
- Özcan, A. (1992), Bostancı, *DİA*, C.6, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 308-309.
- Özcan, A. (2009), Sekban, *DİA*, C.36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 326-328.
- Özkaya, Y. (2002), Kaymakam, *DİA*, C.25, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, ss.84-85.
- Raşid Mehmed Efendi, (1282), *Tarih-i Raşid*, c. I, II, III, IV, V, İstanbul.
- Schneider, A. M. (1941), *Brände in Konstantinopel*, *ByzantinischeZeitschrift*, Münih, c. XLI.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, (1928), *Silahdar Tarihi*, I-II, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2007). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara.
- Turoğlu, H. (2011). İstanbul'da Meydana Gelen Sel ve Taşkınlar. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları; Sistemik ve Bölgesel*, Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, İstanbul. (ss.411-430).
- Ürekli, F. (2010), Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür, *TALİD*, 8(16), ss.101-130.
- Yavuz, M. (2002), 19. yy'daki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi, *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.762-771.
- Zachariadou, E. A. (2001). *Doğal Afetler: Fırsat Anları. Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler* (Edit.: E.A. Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. (ss.6-10)